

Bertel Nygård

Festtal på hembygdsdagen i Malax den 8 juli 2012

En dag i Linnusperä

Det var en sommardag för snart ett år sedan, den 18 augusti 2011. Jag och min gode vän och före detta kollega på Vasabladet, Mikael Herrgård, befann oss i Linnusperä i Karleby. Vi hade tillbringat dagen tillsammans med två goda vänner, teatermänniskorna och ekojordbrukarna Mats och Pauliina Holmqvist. Nu åker vi bil genom stadsdelen Heinola. Mats sitter i baksätet och berättar. När vi viker av från huvudvägen och kör genom Heinola börjar Mats räkna upp namnen på hagar, pottar och lindor som tillhört hans barndoms landskap.

Mats säger:

- Erkas potte, Tigelhala, Lillsjöhaga, Storsjöhaga, Måtts, Danslavaskojin, Nygräfte, Vakthuspasse och några namn till.

Mikael och jag tittar på det Mats pekar på och fattar inte mycket. Det enda vi ser är en asfalterad gata, en ABC-anläggning, en stor bilaffär, andra butiker och betong och glas så långt ögat når.

Inga pottar, inga hagar, inga skogar, inga nygräften.

Där Mats säger Lillsjöhaga läser vi Valmet och Työkalu-Ässä.

Där Mats säger Storsjöhaga ser vi Agrimarket och Kodinterra.

Där Mats säger Nygräfte finns Scan-Auto.

Där Mats säger Måtts står det ABC med stora bokstäver.

Och så vidare.

Efter några minuter på de asfalterade åkrarna, ängarna och hagarna kommer vi fram till Mats barndomshem på Storlindo. Där finns inget hus längre. Det enda vi ser invid den hårdtrafikerade vägen är en gigantisk reklamskylt.

Vi åker genom asfalterad barndom.

I dag är vägnamnen ersatta med nya gatunamn som knyter an till annan verklighet än den gamla, landsbygdspräglade, rurala. Mats är säker på att det är en medveten förändring. Jag talade med honom i torsdags och han sa:

- De trycker medvetet undan det som har varit.

Mats hade läst en tidningsledare, där skribenten frågade sig hur vi hade råd med det gamla agrara samhället. Mats replikerar:

- Hur har vi råd att vara *utan* det agrara samhället?

Det finns en förklaring till att Heinola inte ser ut som förr, en hiskelig förklaring. Mats föräldrar, Kristina och Fjalar Holmqvist, grundade ett av Finlands första ekojordbruk i Heinola 1966. När de slog sig ner på Storlindo var stället anvisat dem av staden, som försäkrade att de skulle få känna sig trygga där. Det skulle visa sig att *otrygga* hade varit ett sanningsenligare ord.

För att göra en lång historia kort: Kristina och Fjalar fördrevs från sin jordbruksmark i Heinola 1983. Där ville stadens planläggningsavdelning bygga en modern, urban stadsdel.

Familjen tvingades söka sig till nya marker och hittade ett hemman i Linnusperä – eller Linnuspera, som det heter på lokalspråket. Det finns en sedelärande historia också kring det. Den är mångfasetterad men jag väljer det korta, avskalade formuläret. Jorden ägdes av två bröder och den enes hustru, vilka alla var över 80 år gamla. Fjalar tog kontakt med dem och frågade om han fick köpa marken.

Jag kan inte den vackra dialekt man talar i Gamlakarleby, men på mitt modersmål blev de tre äldre männioskornas svar ungefär så här. Fjalar ville alltså köpa deras jordbruksmark och trion svarade:

- Nämen, int kan man ju lämn se utan jåol!

De var som sagt alla tre över 80 år gamla.

Fjalars svar blev:

- Men vi ordnar det så att ni får bo kvar i huset och så odlar vi jorden.

De tre gamlingarna replikerade:

- Int kan man sitt tär i husi å si på na toki uusliheiter.

Deras reaktion har något att säga oss – och det knyter an till familjen Holmqvists fördrivning från Heinola. Det handlar om vår bundenhet till jorden, till vårt rurala arv.

Hur gammal jag än blir så bär jag med mig det arvet. Historien upphör aldrig oavsett vad trendnissarna säger. Inte slutar jag minnas vår gamla slåttermaskin, en enhästarmaskin av märket Chicago, tillverkad på tjugotalet och under många tidiga morgnar den sits jag placerade mig på och drogs framåt av vår mÄrr JÄnta, som var exakt lika ung som jag. Vi hade ingen traktor. Hur primitivt kunde inte ett omekaniserat småbruk vara för bara femtio år sedan. I min lilla hemby fanns det bara en enda traktor när jag var barn.

Mats Holmqvist – min gode vän som jag känt i mer än tio år, sedan vi gjorde Wasa Teaters millennierevy tillsammans – Mats är inte befriad från det urbana expansionsbegäret än i dag. I något skede upptäckte han att det fanns planer på att bygga en väg rätt över hans gårdsplan i Linnusperä, mellan bostadshuset och alla hans uthus. Den faran är tack och lov numera avvärjd. Så sent som i höstas avvärjdes en annan fara. Staden var på väg att göra hans bästa rågland till bostadsområde. Mats och Pauliina protesterade och fick småningom rätt. Bästa råglandet är räddat.

Mats är inte den som klagar på kverulantens vis. När jag diskuterar med honom om stadens utbredning, alltså stadsbyggandet och urbaniseringen kontra odlingsjorden, säger han att han varit tyst alldeles för länge:

- Men, säger han, jag tänkt att nanstans måst man böri lägg imot.

Mats brukar tala om moderneringen som *tillblivelseprocessen*, en process som vi håller på att glömma bort. Vi tycker att prima kött, inte minst innefilén, är dyr.

Mats säger:

- Försök tillverka en innefilé så fattar du varför det kostar!

Mats själv tillverkar animala delikatesser utgående från ungefär 150

Herefordkor, inklusive kalvar.

En sak till om Mats och Pauliina. De bor i ett hus timrat med 1700-talsteknik, timrat av den numera smått legendariske Seppo Kalliokoski från Halso. När huset skulle byggas avverkade Mats en hektar skog med osannolikt raka och höga stammar ett par hundra meter från tomten.

Han har maskiner av olika slag – de flesta begagnade för att han inte vill lyxa till det. Men han använde inte någon traktor när han körde ut det avverkade timret som skulle bli hans och Pauliinas stora hus. Han körde ut virket med hästen, som heter J R Patrique men kallas Patu.

Varför gjorde han det?

- Det var mycket enklare och lättare, och så var det så fruktansvärt roligt, säger Mats.

Mats och Pauliinas syn på det rurala arvet avslöjas också av en annan omständighet. Innan de byggde nytt försökte de få köpa en gammaldags bondgård. Ingen ville sälja och Mats berättar:

- Jag tänkte att våra förfäder har ju byggt timmerhus i alla tider, så varför skulle vi inte klara av det?

Jodå, de klarade av det men – som sagt – med viktiga insatser från timmermannen och träkonstnären Seppo Kalliokoski. Det är för resten samma karl som timrat upp Hospitalkyrkan på Korpholmen i Kronoby, det gamla spetälskelsehospitalet. På senaste tiden har han också varit med och byggt upp Påras kapell i Kronoby, på den plats där hembygdsforskarna tror att kapellet en gång stod.

Det är en historia i sig, men den hinner jag inte med. Ni får läsa den bok Mikael Herrgård och jag kommer med om ett par år eller så. Den ska heta ”Österbottniska lustresor”.

Det bör påpekas ännu en sak om mina vänner Mats och Pauliina. De agerar och för sin kamp mot överheten lokalt, men de tänker utåtriktat och globalt. När vi lämnar dem i augusti 2011 möter vi representanter för tidningen Terve Tallo och föreningen Luonnonmukaisen rakentamisen keskus i Tammerfors, redaktörer som för övrigt talar flytande svenska. Mats ger mig en lång rad länkar ur det digra material han samlat på sig om asfalteringen av världens matjord. Jag har googlat runt på dem och lärt mig en del om fenomenet. Låt mig uttrycka det kort: vill man spetsa till det pågår det i dag ett krig mellan matjorden och det som dess försvarare på svenska kallar för *hårdgjord mark*. Smaka på ordet, det fyrkantiga hårdgjord mark och ställ det mot det läckert runda ordet *matjord*.

Jag ombads en gång säga vilket ord på svenska som är det vackraste jag vet. På den frågan kan man svara genom att sätta sig ner och rabbla ord i en veckas tid. För alla människor på jorden är modersmålet nämligen det vackraste som finns och uppbyggt av en oändlig massa vackraste ord. Modersmålet är – för att citera Gösta Ågren – det enda språk som alla människor talar. Hur som helst, mitt svar kom direkt och var självklart: *matjord* är det vackraste ordet på svenska.

Möjligen med viss konkurrens från ett par andra ord. Det ena är *modernäringen*, som innehåller det sköna ordet moder, hon som ger oss det vi lever av.

Jag brukar tänka på de spanskspråkiga. De har två genus, två kön, på ordet hav, som är *mar* på spanska. När spanska fiskare talar om havet som stormar, får fiskebåtar att kantra och dränker människor är havet maskulinum och manligt och brutalt och heter *el mar*. När de tänker på det hav som ger dem fisk, det vill säga den modersfamn som föder dem, är havet femininum och kvinnligt och blir *la mar*.

Krigaren blir matmor.

Tala om könsbyte!

På mitt modersmål Vöråspråket finns en annan konkurrent till matjorden om det vackraste ordet. Det är *jåolsmulo*, jordsmula, vilket är namnet på en fågel som på standardsvenska heter gärdsmyg. Den flygande jordsmulan är vacker som fågel, som artnamn och som symbol för den jord som ger oss maten. En smula jord på vingar – kan poesin bli vackrare?

Men ändå: vackrast av alla svenska ord är som sagt matjorden.

Ställ den rurala matjorden mot de urbana orden asfalt, betong, stål och glas och du inser vem som vinner matchen.

Det rurala arvet, arvet från matjorden, är oerhört viktigt i en värld och i en tid när matjorden förbyts till hårdgjord mark i allt snabbare takt. Det finns beräkningar på det där, men jag har inte fördjupat mig i rapporterna. Jag väljer i stället att återvända till Mats Holmqvist och hans far Fjalar. De säger båda var för sig att det *varje dag* försvinner en matjordsyta motsvarande staden *Berlin*. Det låter kanske odramatiskt i mångas ögon, men Berlin är en av de riktigt stora metropolerna, och föreställ dig att *365 Berlin försvinner varje år*.

Jag har sett tuffare siffror men vill inte gå in på det eftersom jag inte har kläm på helheten.

Hur som helst är det enormt mycket matjord som hårdgöring av världens markareal äter upp.

Hårdgjord mark är ett annat uttryck för urbanisering, det vill säga landsbygdens förvandling till tätort och stad. Urbaniseringen genomförs i allt hårdare takt. Märk väl: jag använder det aktiva verbet genomföra eftersom det finns inflytelserika krafter som befrämjar och driver fram urbaniseringen. Samhällsutvecklingen styrs inte av naturlagar, vilket nyliberaler och socialdarwinister vill få oss att tro. Samhällsutvecklingen är en fråga om politiska modetrender, lobbyisters verksamhet och vårt eget val som kommer till uttryck i politiska val.

Urbaniseringen accelererar eftersom någon skjuter på – och det går fort. Jag läste i fredags en tidning som getts ut inför landsbygdsriksdagen i Åboland i oktober. Där skriver en annan av mina goda vänner, Håkan Eklund från Kimo men numera bosatt på Hirvensalo i Åbo, om den globala folkvandringen till städerna. Från och med 2008 bor faktiskt majoriteten av världens befolkning i städerna. I Finland har befolkningen koncentrerats något enormt. 80 procent bor i städer eller stadsnära landsbygd, 13 procent bor i landsbygdscentra, resten, alltså 7 procent, bor i den glesbygd som utgör största delen av vårt lands yta.

Vi kan tycka att det som rent konkret täcks av asfalt i vår omedelbara närhet är försumbart och diskussionen därmed onödig. Tittar vi oss omkring är på museiområdet ser vi ju inte mycket asfalt. Men på ett globalt plan är problemet gigantiskt, och det finns mycken sensmoral att hämta i familjen Holmqvists erfarenheter.

Låt vara att jag använder tillspetsade ord, men fördrivningen av Fjalar och Kristina från matjorden är ingen marginell historia, och Mats sex hektar rågländ är en tung post i hans fortsatta verksamhet som ekologisk kobonde.

Hårdgöring av matjordsmark är inget att tala förringande om. Hårdgöringen väller fram i hiskeligt hög fart i ett globalt perspektiv, och lokalt kan den drabba enskilda brutalt som familjen Holmqvist i Heinola.

I Karleby ska Finlands största Citymarket byggas. Det ska täcka en areal på två hektar. Den simpla lekmanfrågan är: måste varuhus vara så omänskligt stora? Måste vi ha 64 brödsorter att välja mellan och en – ursäkta uttrycket – en jävla massa ölsorter som alla smakar likadant?

Markpolitiken styrs liksom all annan politik av mode och trender. På Mats och Pauliinas marker i Linnusperä finns en liten mosse, en liten blötmyr som norrbottningarna säger. I ett skede för länge sen kom det en uppmaning från myndigheterna att mossplätten skulle dikas ut. Mats och Pauliina vägrade och sa absolut nej. De ville ha kvar sin mossplätt. Några år senare meddelade myndigheterna att potten absolut *inte* fick dikas ut. Den hade plötsligt blivit skyddsvärd.

Det var väl bra men det är klart man dra på mun och flina en stund åt den trendiga föränderligheten.

Jag kommer att tänka på en god vän, avliden sedan länge – jag skrev hans nekrolog i Vasabladet när han hade gått bort. Jag talar om Ole Storsved, med rötterna i Petalax, lantmäteriingenjören och hembygds kämpen. Han berättade en gång för mig, lite självironiskt, att han på 60-talet ledde utdikningen av en stor mängd mossar, sjöar och andra akvatiska miljöer i vår region. Tjugo år senare fick han i uppdrag att restaurera det han själv en gång förstört. Den nya politiken omfattade han med stort hjärta och skojade om det han ställt till med på 60-talet. Mats Holmqvist försöker rädda gamla, rurala miljöer. Han restaurerar igenvuxna skogsängar och lämnar kvar björkarna.

Det är vackert när vi vandrar genom markerna. Här och där böjer sig Mats ner och stoppar kantareller i regnrockens fickor medan han talar oavbrutet. Senare

på eftermiddagen dyker kantarellerna upp i den delikata köttssoppa som Pauliina bjuder på.

Vad vill jag säga med detta, som i huvudsak handlar om en dag i Linnusperä för att år sedan? Kanske inte så mycket annat än att vi tillhör det vi är och att vi har ett arv som i de flestas fall handlar om landsbygden. Det finns en romanförfattare som jag inte har läst särskilt flitigt, men som jag personligen har träffat och diskuterat med och också mejlat med. Hon är kanske inte salongsfärdig i alla kulturkretsar, men jag högaktar henne stort. Hennes namn är Elsie Johansson. Jag hörde henne intervjuas i tv för ett par veckor sedan, och hon levererade ett par uttryck som stannade i mitt minne. Jag vet inte hur mycket detta har att göra med det tidigare sagda, men jag älskar hennes kärlek till det ursprungliga, det rurala, och till kvinnokraften. Om den grundläggande kulturen, oftast utövad av kvinnor, sa hon:
 - Korsstygstanter som fällar en duk till Guds ära.
 Kan det bli vackrare? Jag kom att tänka på Robert Brobergs klassiska hyllning till alla bredarslade tanter som bär upp samhället.
 Det är ju så det är. Det är de bredarslade tanterna som får oss att finnas till. Utan dem ingen kulturen.
 Elsie Johansson sa en sak till som jag fäste mig vid:
 - Jag tillhör mitt ursprung.
 Det är det vi alla gör – fast vi inte alltid vet om det.
 Elsie avslutade med en replik jag vill återge fast somliga kanske tycker den är vulgär. Elsie Johansson sa:
 - Välsigna alla satans käringar på jorden!
 Jag ska be att få instämma.
 Käringarna är vår modernärings mödrar.

Det kunde vara slutpunkten för min framställning, men bara några ord till. Allas vårt ursprung är ruraliteten, den landsbygd vi sprungit ur. Det finns stadsbor som hyser ett illa dolt förakt för landsbygden och ser det urbana som en slutstation. Men de tänker inte på att många av dem är andra eller tredje generationens småstadsbor.

Alla deras rötter finns inte sällan på landet.

Ibland vet de inte själva ens om det. Jag har träffat såna människor. När folk i en stad som Vasa kallar sig urbana brukar jag citera en god vän – ännu en god vän, jag citerar bara vänner, inga fiender – en god vän sen

ungdomen som heter Erik Kiviniemi och just nu är chef på Vasa finska stadsteater. Han brukar säga om Vasa och landsbygden:

- Ställ dig och pinka var som helst i Vasa och det hamnar på landsbygden.

En smula överdrivet möjligen men med ett stort korn av sanning i sig.

Allt detta gäller också på ett globalt plan. Det allra första stora reportaget jag gjorde som nyanställd på Vasabladet, för lite mer än 30 år sedan, var en intervju med en yngling från Kanada som sökte sina rötter i Petalax. När han började intressera sig för sitt ursprung trodde han att föräldrarna kom från Sverige.

Ingen hade sagt något, ingen hade berättat om – för att låna Elsie Johanssons uttryck – det ursprung han tillhörde.

Också detta kunde ha blivit min slutpunkt, men bara ännu några ord. Jag vill säga något om dem som arrangerar denna hembygd dag. Finland är – om jag förstått det rätt – det museitätaste landet i världen. Den region där vi nu befinner oss är dessutom den museitätaste regionen i det museitätaste landet i världen. Museerna slår vakt om det rurala arv jag försökt tala om. Det gäller alla, inte bara de utpräglade sockenmuseerna. Ta ett sjöfartsmuseum, vilket som helst. Vilka var det som skötte sjöfarten i gången tid. Givetvis städernas redare men det var ofta landsbygdens båtbyggare som producerade de farkoster de seglade med.

När skeppsbyggnationen var som störst ledde det till förödande skogskövling i vårt landskap. Museichefen i Jakobstad, Guy Björklund, berättade en gång för mig att man under en vis tid kunde se från kyrka till kyrka i norra Österbotten. Skogen hade gått åt när man byggde skepp.

Men landsbygden stod inte bara för produktionen av de skepp stadsbor seglade med. Bondeseglationen var tidvis också mycket omfattande i Österbotten.

Och så vidare.

Alla trådar går till *det rurala ursprunget*.

Det är där vi alltid kommer att vistas.

Precis som vi för alltid kommer att vistas i barndomen, oavsett hur gamla vi blir.